

בינת זקנים

לקחי מוסר ודרך ארץ הנלמדים מפרשת השבוע מחז"ל וזקני הדורות ז"ל

ד"ר יעקב מנחם זקני והדורות יע"א

©

אחרי מות - תשב"ב

דניאל ז' ט"ז, כי אינם מרויחים, שאין להם יצר הרע. ובמות האדם גם נשמתו מתה, בצד שאינה מרווחת עוד. אך אם מניח בן שהוא הדריכו לתורה ולעבודה, והבן לומד ומקיים מצוות, יש לאביו אף אחרי מותו חלק בלימודו ומצוותיו, ונמצא שנשמתו חיה והולכת. (חומת אנך [להחיד"א ז"ל] זכריה ג' ז.)

פִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכְפֹּר עֲלֵיכֶם לְטוֹהַר אֲתֶכֶם מִכָּל חַטְאוֹתֵיכֶם לְפָנַי ה'
תְּטַהֲרוּ (ויקרא ט"ז ל')

עבירה - תשובה: ג' חילוקי כפרה, כולם צריכים לתשובה

שאל רבי מתיא בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי, שמעת ארבעה חלוקי כפרה (שחלוקין בכפרתן, זה כך וזה כך (רש"י)) שהיה רבי ישמעאל דורש? אמר, שלשה הן, ותשובה עם כל אחד ואחד (פי' תשובה אינה מן החלוקין, אבל היא צריכה לכולן (רש"י)). עבר על עשה ושב, אינו זז משם עד שמוחלין לו, שנאמר (ירמיה ג' כ"ב) "שובו בנים שובבים ארפה וגו'" (פי' שובו בנים" ומיד ארפא, הא למדת שיש עבירה שמכפרת בתשובה לבדה (רש"י)). עבר על לא תעשה ועשה תשובה, תשובה תולה ויום הכפורים מכפר, שנאמר (ויקרא ט"ז ל') "כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם" (הא למדת שיש עבירה שצריכה יום הכפורים (רש"י)). עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה, תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורין ממרקין, שנאמר (תהלים פ"ט ל"ג) "ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עוונם" (הא למדת שיש עבירה שצריכה יסורין, ומסתברא, הקל לקלה והחמור לחמורה (רש"י)). אבל מי שיש חילול השם בידו, אין לו כח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק, אלא כולן תולין ומיתה ממרקת, שנאמר וגו'. (יומא פו.).

וְשִׁמְרֶתֶם אֶת חֻקֵּי יְאֹת מִשְׁפָּטֵי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֲתֶם הָאָדָם וְחֵי בָהֶם
אֲנִי ה' (ויקרא י"ח ה')

זריזות וחיות במצוות: יעשה המצוות בחיות ובזריזות, ולא בעצלות ובעצבות

יש לפרש מה שאמר הכתוב "אשר יעשה אתם האדם וחי בהם", שרצה לומר שיעשה בחיות ובזריזות כל מעשה אשר ציוהו ה' יתברך, ולא בעצלתיים. כשיש באדם רוח עצלות ועצבות, שהוא כח החיצוני, מכביד כל אבריו של האדם, באופן שאין כח באבריו לקום ממטתו לעמוד לתורה ולתפילה, וכן בשאר המצוות, ואז אבריו כאילו מתים. אבל "יעשה אתם האדם" ויגבור כארי ע"י דבקותו בה' אלקים חיים, ואז "וחי בהם". וגם כן קרוב לענין שפירש רש"י במסכת ברכות (נא. ד"ה חי) על הדברים הנאמרים בכוס של ברכה, ואחד מהן "חי", פירש רש"י "פרישק" בלע"ז, כלומר, שהוא בריא ולא הופג טעמו, והכל ענין אחד. (של"ה שער האותיות אות ז', ופרשת אחרי מות - דרך חיים תוכחת מוסר).

יהיה זריז במצוות, ויעשה כל מעשיו לשם שמים בזריזות ושמחה, ולא בעצלות ובעצבות. כי הזריזות והשמחה מרבה חיות, וכתוב "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", ולא שימות בהם - שהוא העצבות. (פלא יועץ - אלפא ביתא של הרב צבי הירש).

מצוות - עבירות: כשעושה מצוה, מתקדש על ידה אותו האבר המכוון נגדה ומחיה אותו - וכן להיפך ח"ו

ידוע בזוהר שהתרי"ג מצוות הם מכוונים נגד התרי"ג איברים וגידיים שבאדם, ובעשות האדם אחת ממצוות ה' כראוי מתקדש על ידה אותו האבר המכוון נגדה ומחיה אותו; או אם בא ונזדמן לידו אחת ממצוות ה'

יְיָדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְנֵי אֶהֱרֹן וְגו' (ויקרא ט"ז א')

מיתת צדיקים: מכפרת כיום הכפורים - הצער על מיתתם מכפר

באחד בניסן מתו בניו של אהרן, ולמה מזכיר מיתתן ביום הכפורים? אלא מלמד שכשם שיום הכפורים מכפר, כך מיתתן של צדיקים מכפרת. ומנין שיום הכפורים מכפר? שנאמר (ויקרא ט"ז ל') "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם"; ומנין שמיתתן של צדיקים מכפרת? דכתיב (שמואל ב' כ"א י"ד) "ויקברו את עצמות שאול", וכתוב (שם) "ויעתר אלקים לארץ אחרי כן". (ויקרא רבה כ"י ב.).

בכל זמן שהצדיקים מסתלקים מן העולם, הדין מסתלק [ומתבטל (מתוק מדבש)] מן העולם, ומיתתם של הצדיקים מכפרת על עוונות הדור. ועל כן אנו קוראים פרשת בני אהרן ביום הכפורים, שתהיה כפרה לעוונות ישראל. אמר הקב"ה [לישראל] "התעסקו במיתתם של צדיקים אלו [ותצטערו על מיתתם (מתוק מדבש)], ויהיה נחשב לכם כאילו אתם מקריבים קרבנות ביום הזה לכפר עליכם. שלמדנו, כל זמן שישראל יהיו בגלות ולא יקריבו קרבנות ביום הזה (יום הכפורים), ואותם השני שעירים לא יוכלו להקריב, יהיה להם זכרון של [מיתת] שני בני אהרן, ויכופר להם. (זוהר אחרי מות דף נו:).

בְּזֹאת יָבֵא אֶהֱרֹן אֶל הַקֹּדֶשׁ וְגו' (ויקרא ט"ז ג')

אבות ובנים - חינוך: המניח בן כשר תחתיו הוה כאילו לא מת

"בזאת יבוא אהרן", רבי ברכיה בשם רבי לוי אומר, "בזאת", הכתוב מבשרו שהוא חי ארבע מאות ועשר שנים (כמנין "בזאת")! וכי עלה על דעתך שאהרן חי ארבע מאות ועשר שנים? אלא מקדש ראשון ע"י ששמשו בו באמונה, שמשו בו י"ח כהנים - הוא ובנו ובן בנו (ומכיון דמקדש ראשון עמד ת"י שנה, הו"ל כאילו אהרן חי כל הימים ההם והוא עצמו היה משמש שם, דכל שמוניח בן כשר תחתיו אינו מת, כדאיתא בבראשית רבה (מ"ט ד). ואין הכי נמי, דבכל הימים שהיו קודם בנין בית המקדש שהיו ג"כ כהנים כשרים הו"ל כאילו אהרן חי, וקרא לא מיירי אלא בזמן בית המקדש. ואע"ג דבבית שני נמי היה שמעון הצדיק, לא מיירי אלא בבית ראשון דהוי צדיקים ת"י שנה סמוכים. (יפה תואר)); מקדש שני על שהיו נוטלין אותה בדמים, וי"א שהיו הורגין זה את זה בכשפים, שמשו שמונים כהנים, וכו'. (ויקרא רבה כ"א ט.).

[מפני מה בדוד נאמרה בו "שכיבה" וביואב נאמרה בו "מיתה"? דוד שהניח בן כמותו, נאמרה בו "שכיבה"; יואב שלא הניח בן כמותו, נאמרה בו "מיתה" (פי' לכך נאמר בדוד "שכיבה" כאילו לא מת ולא עבר כלל מן העולם, כיון שהניח בן ממלא מקומו הו"ל כאילו לא מת אלא כשוכב וישן בעלמא; וביואב נאמר "מת", שלא הניח בן ממלא מקומו, שמת ממש (מהרש"א)). (בבא בתרא קטז.).

רבי שמעון בן יוחאי אומר, כל מי שיש לו בן יגע בתורה, כאילו לא מת. (בראשית רבה מ"ט ד). ואם תאמר, וכל הצדיקים נמי כאילו לא מתים, וגדולים במיתתם יותר מבחיהם (חולין ז). יש לומר דהיינו לענין הנפש, והכא לענין צורת הגוף מיירי, דהו"ל כאילו לא מת אפילו בגוף מכיון ד"אשרי בניו אחרינו". אי נמי, משום דמכיון דצדיק מת שוב אין לו השגת זכות יותר על מה שקנה בחייו, כי "במתים חפשי" (תהלים פ"ח ו', ע"י שבת ל.), לכך אמר שהמניח בן הגון כאילו לא מת, והולך ומתעלה דבר יום ביומו בזכות הבן הנשאר אחריו, שהוא קונה שלימות תמיד. (יפה תואר).

פירש הגאון מוהר"ר יחזקאל סג"ל לנדא (הנודע ביהודה) זלה"ה בטעם מה שאמרו רז"ל כל מי שהניח בן כמותו לא נאמרה בו מיתה, כי הן האדם יש בו חומר וצורה - שהיא הנשמה. והנשמה תמיד מרווחת והולכת, ונכון לקרותה "מהלכת", לא "עומדת". אך המלאכים, שהם צורה, הם "עומדים" (עי' זכריה ג' ז' ושעיהו ב', ורש"י

כי לא צוה ה' אותם רק שיהיה להם משפט ונימוס על פי שופטים כדי להתקיים הקיבוץ המדיני לבד, לא לחיי עולם, אבל לישראל ניתנו כדי שיזכו בהם לעולם הבא, ולכן הם מדוקדקים על פי התורה (יפ"ה), שנאמר (יחזקאל כ"ה) "וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים" (היינו משפטי אומות העולם שאינן של חיים (יפ"ה, ע"ש)), אבל המצוות כתיב בהן "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (וכדותרגם אונקלוס "ויחי בהון לחיי עלמא" (יפ"ה)). (שמות רבה ל' כ"ב).

"אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", עיקר הכוונה בו חיי העולם הבא, וכן תרגם אונקלוס "ויחי בהון לחיי עלמא". (רבינו בחיי ז"ל - כד הקמח "אמונה").

יקיים כל הכתוב בתורה, ובזה יקנה חיי עולם הבא ויזכה לחזות בנועם ה', דכתיב "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם". (תורת המנחה פרשת צו - דרשה מ"א).

התורה נקראת "ארחות ה'", דכתיב (תהלים כ"ה י) "כל ארחות ה' חסד ואמת", (תהלים כ"ה ד) "אורחותיך למדני". ונקראת כן שהיא הליכות עולם, (תהלים ס"ח כ"ה) "הליכות א-לי מלכי בקודש", וכו'. ועוד נקראת כן, שהיא גותנת חיות וקיום ללומדיה ולמחזיקים בה, ובהם הם חיים וקיימים בעולם הזה ובעולם הבא, דכתיב "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", "כי היא חיך ואורך ימך" (דברים ל' כ'). (תורת המנחה פרשת בחקותי דרשה נ"א).

אל תטמאו בכל אלה פי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם (ויקרא י"ח כ"ד)

עבירה: הפורש מטומאת עבירות נקרא "טהור" ו"קדוש"

כתב בראשית חכמה (שער האהבה פרק י"א) כי הפורש מהטומאה נקרא "טהור" לבד, שנאמר (ויקרא י"ד ט) "ורחץ בשרו במים וטהר". והפורש מטומאת עבירות נקרא "טהור" ו"קדוש"; "טהור", דכתיב (יחזקאל ל"ו כ"ה) "וטהרתם מכל טומאותיכם"; "קדוש", דכתיב בפרשת עריות "אל תטמאו בכל אלה", וכן כתיב במאכלות אסורות (ויקרא י"א מ"ג) "ולא תטמאו בהם", ואח"כ כתיב בעריות (ויקרא כ' ז) "והתקדשתם והייתם קדושים", ובפרשת שרצים נמי כתיב (ויקרא י"א מ"ד) "והתקדשתם והייתם קדושים", עד כאן. (של"ה שער האותיות - אות ט' "טהרה").

ולא תעשו מכל התועבות האלה וגו', כי את כל התועבות האלה עשו אנשי הארץ אשר לפניכם וגו', ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם (ויקרא י"ח כ"ו-כ"ח)

תשובה: יתוערר לתשובה כשיוודע מאחרים שחטאו כמותו ובאו עליהם עונשי ה'

אופן ההערה [לתשובה] יהיה לארבעה דברים: האחד מחוזק הכרת האדם את אלקיו ובחינתו בהתמדת טובתו עליו, וכו'.

והשני, בעת שתבואו תוכחת הבורא יתברך והכלמתו על רוע מעשיו ומפעליו בין ע"י נביא דורו - אם יהיה בזמן הנבואה, או מתורת ה' הנאמנה, או מפי מורה לעבודת האלקים וכו'.

השלישי, כשהוא רואה נסיון הבורא וחוזק ענשו למי שהלך בדרכו לצאת מעבודתו, יוסר בו וישוב אל ה' מיראתו ענשו ונקמתו החזקה. והוא כעבד הבורח מאדוניו, כשישמע מה שהיה מענשו למי שברח ממנו כמוהו, ויוסר בו וישוב מתחנן אל אדוניו למחול לו ולסלוח עוונו קודם שיבואנו העונש. ועל כן אמר הכתוב "ולא תקיא הארץ אתכם וגו' כאשר קאה וגו'".

והרביעי, בבוא עונש הבורא עליו במין ממני הצרות, וכיון שהרגיש בו, נעור והקיץ משינתו ושב אל אלקים מחטאו, וכו'. (חובות הלכות שער התשובה פרק ו').

אשר לא תעשנה, ונמנע ופירש ולא עשאה, אשר עליו אמרו רז"ל (מדרש תהלים - פרק א') ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה, נטהר ונתקדש ג"כ אותו הגיד הפרטי המכוון נגדה ומחיה אותו, כמו שאמר הכתוב "אלא המצוות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", שאז הוא נקרא איש חי. (נפש החיים שער ד' פרק כ"ט).

ידוע מה שאמרו חז"ל דרמ"ח מצוות עשה שבתורה הוא כנגד רמ"ח אבריו, והיינו כנגד רמ"ח אברי הנפש שבאדם. וכידוע דיש באדם רמ"ח אברים רוחניים, ועליהם מלוש אברי הגוף הגשמיים; וכמו הבגד שהיא לבוש להגוף, כן אברי הגוף לבוש להנפש, כו'. והיינו שעצם האדם הוא הנפש שבקרבו, שהוא החי וקיים לנצח, ועל כל אבר ואבר של הנפש מלוש אבר הגוף המכונה כנגד אבר ההוא. וכדי להחיות כל אברי הנפש הרוחניים האלה נתן לנו הקב"ה רמ"ח מצוות עשה שבתורה. והם מחולקים ג"כ על כל האברים, דיש מצוות התלויות ביד ויש מצוות התלויות ברגל, וכהנה בכל אבר ואבר, דכשאדם מקיים איזה מצוה ממצוות התורה באחד מאבריו ניתן ע"ז כח החיים באבר הנפש הטמון באבר ההוא להחיות אותו לנצח ע"י אור המצוה המאיר בו. וזהו מה שרמזה התורה בפרשת אחרי "ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", והיינו בחיי הנצח וכמו שתרגם שם התרגום.

וכשם שבאברי הגוף נמצא אברים שונים, יש אברים שאין הנשמה תלויה בהם, כמו היד והרגל וכדומה דאף אם יחסרו לו, אף שההפסד גדול מאד, אעפ"כ אין נוגע לו לעצם חיותו ולא נקרא אלא בשם בעל מום, ויש אברים שע"י חסרונם או קלקולם אף מעט אינו יכול לחיות על פני תבל, כגון ניקב קרום של מוח או שנתקלקלו שארי אברים הפנימיים שבהם מקור החיים שלו, כך הוא באברי הנפש שחיותם לנצח הוא ע"י קיום התורה והמצוות שלו, דיש מצוות בתורה שאפילו אם פשע האדם ועבר עליהם הוא נקרא בעולם העליון רק בשם בעל מום, וכמו שכתב הרב חיים ויטאל בשער הקדושה שלו וכן הגר"א במשלי על פסוק (י"ג ג) "בו לדבר יחבל לו" דהחבלה ימצא לנצח בנפשו באותו אבר שפשע בו ועבר על רצון השי"ת, כגון אם לא הניח תפילין, אף שקיים כל המצוות, יהיה בעל מום בידו, וכהאי גוונא בשארי מצוות שיעבור יהיה בעל מום בשארי אברים. וגם זה הוא גנאי גדול לנצח, ואינו יכול להתקרב ולעמוד לפני ה' במקום קדשו, וכמו בעולם הזה שאין דרך בעלי מומין לעמוד לשרת לפני המלך, ובפרט אם ידוע שנעשה בעל מום על ידי שמרד בו. וכו'. ועל כן "את אלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם" (קהלת י"ב י"ג), ור"ל שמהרמ"ח מצוות עשה ושס"ה לאוין שנשמר האדם בחייו, יבנה כל הרמ"ח אבריו ושס"ה גידים שבנפשו, שזהו עיקר האדם. ואם עובר בשאט נפש על איזה מצוות עשה או לא תעשה, נעשה בעל מום באבר ההוא, או יתקלקל גיד ההוא, שהשס"ה לאוין הוא נגד השס"ה גידים. וכו'.

יש ענינים בתורה שהם נגד המוח והלב ושארי אברים הפנימיים שהם עיקר חיות נפשו הקדושה, ואם ממרה בהם נתקלקל אצלו כל עיקר חיות הנפש הקדושה שיש בו. כגון מי שנחלש אצלו יסוד האמונה, הוא מקלקל מוחו ולבו שהדעת והמחשבה תלוי בהם, והם אברים שתלוי בהם עקרי חיות גופו ונפשו. (החפץ חיים ז"ל - דבר בעתו פרק ג').

ישראל ואומות העולם: דוקא לישראל ניתנו משפטי התורה, שיחיו בהם חיי עולם

"ואלה המשפטים" (שמות כ"א א'), יש לעובדי כוכבים שופטים (כי גם הם מצווים על הדין, שהיא אחת ממצוות בני נח (יפה תואר)) ויש לישראל שופטים, ואין אתה יודע מה ביניהם. משל לחולה שנכנס הרופא אצלו לבקר, אמר לבני ביתו "האכילוהו כל מה שהוא מבקש". נכנס אצל אחר, אמר להם "זההרו בו שלא יאכל דבר פלוני". אמרו לו "לראשון אמרת שיאכל מה שירצה, ולשני אמרת שלא יאכל דבר פלוני?!" אמר להם "הראשון אינו לחיים, לפיכך אמרתי שיאכל כל מה שירצה, אבל זה שהוא לחיים אמרתי זההרו בו". כך לעובדי כוכבים שנפרשים ואינן עוסקים בתורה ואינן עושין אותה (כלומר, שאין משפטיהם מדוקדקים על פי התורה הישרה,